

**ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ
СПАДЩИНИ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ
(за матеріалами фонду Україніки ХДНБ ім. В. Г. Короленка)**

Класифікуються основні джерела дослідження інтелектуальної спадщини української діаспори у фондах Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка, розкривається їх культурологічна специфіка.

Ключові слова: джерела, культурологія, українська діаспора, Харківська державна бібліотека ім. В. Г. Короленка.

Классифицируются основные источники исследования интеллектуального наследия украинской диаспоры по фондам Харьковской государственной научной библиотеки им. В. Г. Короленко, раскрывается их культурологическая специфика.

Ключевые слова: источники, культурология, украинская диаспора, Харьковская государственная библиотека им. В. Г. Короленко.

The basic sources of research of intellectual inheritance of the Ukrainian diaspora are classified on the funds of Kharkov State Scientific Library named after V. Korolenko, their culturological specific is opened up.

Key words: sources, culturological, the Ukrainian diaspora, the Kharkov State Library the named after V. Korolenka.

На сучасному етапі розвитку нашої держави як незалежної країни одним із пріоритетних напрямів є поглиблення контактів, налагодження взаємовідносин з українською діаспорою. Проте її мистецька й наукова спадщина від початку 1990-х рр. залишається не повністю використана вітчизняною культурою. Вбачаємо в цьому напрямі дві основні проблеми. З однієї сторони, діаспорною тематикою доволі по-мірковано цікавляться вітчизняні фахівці. Нині вона є розробленою, радше, на рівні окремих персоналій. Її подальше опрацювання потребує теоретичного, синтезуючого та підсумкового, культурологічно-концептуального дослідження, яке наразі відсутнє. З іншої сторони, інтересам стосовно досягнень української діаспори заважає обмеженість джерельної бази. Означена пізнавальна ситуація є особливо нагальною в галузі культурології, оскільки саме в діаспорі було здійснено фундаментальні теоретичні розвідки особливостей, механізмів функціонування, основних етапів розвитку української культури, які донині не втратили своєї актуальності.

Вивчення історії української культури в Україні мало свої особливості в різні періоди розвитку науки (дореволюційний, радянський, пострадянський). У дореволюційний період спостерігаються перші епізодичні спроби дослідити історію української культури. Наявні важливі розробки з історії української літератури (О. Огоновський, М. Грушевський, М. Возняк, С. Єфремов, Д. Чижевський та ін.), з фольклористики (М. Драгоманов, І. Франко, В. Гнатюк), з історії

окремих галузей мистецтва (М. Грінченко, О. Кисіль, Д. Антонович, Г. Павлуцький та ін.) [7].

Не менш змістовними є науково-публіцистичні дослідження діячів української діаспори минулого століття (Д. Дорошенко, І. Крип'якевич, Д. Чижевський, С. Наріжний, В. Кубійович, З. Кузелі, М. Семчишин та ін.).

Загальної систематизованої історії української культури за роки радянської влади не було створено. Не досліджувалися окремі галузі культури та мистецтва. У 1931 р. вийшов друком нарис А. Козаченка «Українська культура, її минувшина і сучасність», а в 1961 р. опубліковано М. Марченка «Історію української культури». Ці праці були навчальними посібниками. Немає ґрунтовного дослідження стосовно історії української культури з причини політики радянської влади — викорінення всього національного [7].

Зі здобуттям незалежності ситуація змінюється — необхідно реформувати всю гуманітарну сферу. Проблеми теорії та методології української культури розробляють Г. Вервес, І. Дзюба, М. Жулинський, В. Смолій та ін. [11]. На нових концептуальних засадах створено «Нарис історії культури України» М. Поповича (1998 р.). Культура розглядається як спосіб життя. Спроба подати фундаментальні культурні цінності різних епох як цілісні системи, тоді і наступність епох виглядає історичним розвитком зі своїми втратами та набутками [21]. У 2004 р. видано працю «Культурологія. Українська та зарубіжна культура» під редакцією М. Заковича, в основі — об'єктивно-логічний, історико-філософський аналіз подій і явищ, що мали місце в історії української культури [11]. У 2005 р. опублікована монографія В. Шейка та Ю. Богущього «Формування основ культурології в добу цивілізаційного глобалізму» в якій розглядається кризове явище, що загрожує існуванню цивілізації. Воно виникло через науково-інноваційну діяльність людини. Зрозуміти причини кризи можливо через дослідження минулого і сучасного стану макроцивілізаційної системи. Розглянуто формування історико-теоретичних основ української культури в глобально-цивілізаційному вимірі [26].

Узагальнюючих синтетичних та концептуально-наукових праць про історію української культури ще не створено. Існує багато невирішених проблем: ігнорування набутків, створених інтелектуальними силами українського народу за роки радянської влади; механічне перенесення на український ґрунт явищ модерної масової культури, не характерне для українців та української культури; малодослідженість здобутків української діаспори у вивченні української культури та ін. [7].

Метою статті є класифікація джерельної бази дослідження культурологічної спадщини митців української діаспори. Її об'єктом буде одне з найбільших в Україні зібрання друкованих і рукописних матеріалів представників української діаспори, які зберігаються в Харківській державній науковій бібліотеці ім. В. Г. Короленка. Предметом статті є маловідомі джерела в цьому зібранні, в яких трапляються уявлення про українську культуру, передусім, образ України-Батьківщини.

Використання саме цих джерел, на нашу думку, забезпечує автентичність сприйняття фундаментальних культурологічно-українознавчих концепцій із-за кордону.

Переважаюча (й найцінніша) частина діаспорної літератури зберігається у відділі Українці. Ще в 1993 р. до ХДНБ ім. В. Г. Короленка звернулося канадське товариство «Відродження» з пропозицією надсилати книги української діаспори. Від 1995 р. і понині до бібліотеки надійшло з діаспори понад 4000 діаспорних видань з різних спеціальностей та галузей наук. На жаль, висока вартість поштових пересилань суттєво гальмує поповнення фондів відділу Українці.

Літературу української діаспори у відділі Українці можна поділити на дві значні частини: періодичні видання та книги. Вона містить видання як українською, так й іноземними мовами.

Діаспорна періодика найкраще представлена часописами: «Літопис Волині», «Літопис Української повстанської армії»; «Мітла», «Записки Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка», «Новий шлях», «Авангард», «Бандура», «Веселка», «Визвольний шлях», «Віра й культура», «Громада», «Гуцулія», «До зброї», «Київ», «Клич нації», «Координатор», «Лемківщина», «Лис Микита», «Листи до приятелів», «Мета», «Ми і світ», «Молода Україна», «Наш голос», «Наша дорога», «Овид», «Пластовий шлях», «Пороги», «Правда», «Просвіта», «Республіканець», «Самобутня Україна», «Самостійна Україна», «Сурмач», «Сучасність», «Терем», «Трибуна», «Україна». За газетними та журнальними статтями співробітниками відділу складено окремий тематичний каталог («Періодичні видання української діаспори», розподілені за 24 рубриками).

Книжкова література української діаспори поділена так: 1. Природничі науки (є й іноземною мовою) — українські вчені пишуть про природу тих країни, куди вони переїхали, але й не забувають про Україну. 2. Допоміжні історичні дисципліни. Історія загалом. Історія України — роботи в цій сфері поділено по історичних періодах. Багато репрезентована історична публіцистика видатних діячів української діаспори (Д. Донцов, В. Барка, В. Липинський, В. Винниченко та ін.). 3. Соціально-економічний устрій. До розділу входять книги за такими групами: класова боротьба, громадсько-політичні рухи, національне відродження, міжнародні відносини, культура, ідеологія, побут. 4. Археологія. 5. Політика. Політичні науки — вміщено багато праць І. Багряного. 6. Культура, широко представлена працями Є. Маланюка та ін. 7. Наука. 8. Спорт. 9. Друк. 10. Бібліотечна справа. 11. Мовознавство. 12. Фольклор. Фольклористика. 13. Літературознавство. 14. Дитяча література. 15. Образотворче мистецтво. 16. Музика. 17. Театр — у літературі української діаспори висвітлено чи не найслабше. 18. Релігія в цілому. Церква — класифіковано по роках, за різними напрямками християнства (католицизм, протестантизм, греко-католицизм та ін.). 19. Філософські науки — представлені доволі одноманітно, яскравими видаються лише праці Д. Чижевського. 20. Календарі: «Гомін України», «Канадський фермер», «Лемківський

календар», «Слово», «Свобода», «Український голос», «Український народний союз», «Український робітничий союз».

На загальному абонементі вказані статті та література не лише власне діаспори і не тільки українською мовою, але є статті, друковані російською мовою в російських журналах та газетах, праці українських дослідників питань стосовно української діаспори.

Отже, для написання значимого дослідження культурологічної спадщини діячів української діаспори літератури не бракує. Для того, щоб дослідження було об'єктивним, загальним та концептуальним, необхідно використовувати сталу джерельну базу, що має містити джерела різної специфіки: 1) оповідні джерела: літописи, твори політичної, наукової, навчальної, художньої літератури, публіцистика; 2) джерела особового походження: спогади (мемуари), щоденники, листи, автобіографії [6, с. 117].

Оповідні джерела: літописи, твори політичної, наукової, навчальної, художньої літератури, публіцистика. Серед цієї групи джерел відзначимо, в першу чергу, Івана Багряного з його — «Так тримати», збіркою статей політичного спрямування, друкованої проти комунізму та з метою здобуття незалежності України. Її автор пропонує переоцінку всіх цінностей, або творення нових «вартостей», упровадження терміна стосовно нового покоління — агляя. І. Багряний виокремлює характерні риси людей України. Малоросії, на його думку, не існує, а є тепер українець. «Україна — край великих активних мас» — такою Багряний бачить Україну в майбутньому і навіть прокує їй месіанську роль [1]. Значною є праця В. Винниченка «Відродження нації», в якій українство розглядається як національна ідея, а культура в контексті національної ідеї має бути національною [2]. Д. Донцов у знаменитій праці «Де шукати наших історичних традицій?» порушує питання про те, які національні традиції мають бути для українців провідними. Автор показує, в якому глибокому занепаді опинилися національні традиції, котрі необхідно відроджувати [4]. Г. Костюк у праці «Літературно-мистецькі перехрестя (паралелі)» дослідив українську діаспорну літературу та мистецтво [9]. В іншій його збірці «На магістралях доби» багато статей присвячено письменникам української діаспори та діячам України, порушується суспільно-політична проблематика [10]. Іван Лисяк-Рудницький у своїх дослідженнях «Історичні есе» [14] та «Між історією і політикою» [15] розкриває багато важливих питань, пов'язаних з проблематикою функціонування української діаспори, значенням творчості діячів української діаспори для України й української культури. Цікавими виявляються зауваження щодо української культури відомого письменника в діаспорі Євгена Маланюка, який у праці «Малоросійство» визначає українське суспільство не здоровим, оскільки воно хворе Малоросійством. Малоросійство — це хвороба, ліками від цього захворювання є утворення державності [16]. Є. Маланюку належить також праця «Нарис з історії нашої культури», де він викладає свої погляди на українську культуру, як він її бачить з усіма її недоліками. Є. Маланюк волів бачити Україну культурною, багатою, могутньою,

незалежною, але прекрасно розумів, що досягти цього надзвичайно складно [17]. Ґрунтовним дослідником проблем української культури є Юрій Шерех який у своїх працях «Думки проти течії» [27], «Не для дітей» [28], «Третя сторожа. Література. Мистецтво. Ідеологія» [29] постає критиком не лише літератури, а й української культури в цілому. Історичні праці представників української діаспори репрезентовані доволі різноманітно. Найзагальнішим серед них є історіографічне дослідження Бориса Крушницького «Основні проблеми історії України», у якій автор намагається визначити, якими шляхами йде українська культура. Акцентує увагу на месіанській ролі українського народу та його культури [12]. Богдан Цимбалістий у своїх працях виводить основні чинники формування українського національного характеру, головні риси характеру українця [25]. Ю. Ліпа є автором дуже ґрунтовної трилогії про Україну під назвою «Призначення України», де визначаються геополітичні ознаки української території, здійснюється синтез української раси в дусі біологічних концепцій нації, розкривається призначення України, як лідера країн басейну Чорного моря [13]. Янів Володимир — є дослідник з етнопсихології українського народу, чия праця «Нариси до історії української етнопсихології», написана в 50-60-х рр. ХХ ст., й нині залишається актуальною, оскільки автор торкається не лише етнопсихологічних характеристик українців, але і стану України. Українці мають таку рису характеру, як індивідуалізм — саме це найміцніше пов'язує Україну з Європою [31]. Дослідником української культури в діаспорі є Ігор Мірчук, який написав курс лекцій з «Культури України», щоб молодь у діаспорі не забувала власне коріння. Наявні цікаві положення стосовно української культури та національного характеру [18]. Важливий внесок у вивчення проблем української культури здійснив Іван Огієнко в праці «Українська культура». І. Огієнко обґрунтовує позицію оригінальності та своєрідності української культури, визначає найголовніші риси українського характеру. Наголошує: «культура наша весь час тоді була значно більшою од культури московської», що українці мали великий вплив на Москву, а вона від нас узяла назву Русь. Москва марила нас русифікувати» [20]. Інший науковець — Петро Мірчук — обрав дослідження політичної еміграції, він її критикує та визначає, яким шляхом вона має йти [19]. Надто захопливим є дослідження Миколи Шлемкевича «Загублена українська людина», в якому порушено та проаналізовано багато складних проблем національної ментальності. Говорить автор про те, що необхідно будувати державу, адекватну нашій вдачі. Нині українська людина перебуває у великій духовній кризі. Шлемкевич детально аналізує, що до цього призвело і як від цього врятуватися [30].

Джерела особового походження: спогади (мемуари), щоденники, листи, автобіографії. Серед цієї групи джерел звернемо увагу на «Дар Евдотеї» — збірка мемуарів та спогадів письменниці Докії Гумени про Україну та життя в еміграції, про українську культуру [3]. Наш вибір зумовлений не тільки маловідомістю цього джерела, але й рідкісною нагодою гендерної інтерпретації культурологічної спадщини

діаспори. Іншим чудовим джерелом подібної спрямованості є збірка радянських вражень Ірени Книш, де розповідь ведеться від особи автора, а сама вона як туристка, подорожує містами України. В праці критикуються українська вдача, збереження пам'яток української культури, порушується мовне питання. Підсумовується, що народ України є зляканим [8]. Напрочуд цікавими є не систематизовані, але цікаві своєю автобіографічністю нотатки, листи та враження діяча української діаспори Уласа Самчука «Планета Ді-Пі» [22], «На білому коні» [23], «На коні вороному» [24]. Відомішою, навіть, поширеною в радянській Україні, є праця Дмитра Дорошенка «Мої спомини про Давнє — Минуле» [5] з дуже змістовними інвективами про міста України, наприклад Полтаву, та різних діячів України. Зазначено місце українства в родині Дорошенка.

Такою є основна джерельна база дослідження культурологічних концепцій в українській діаспорі. Домінуюча кількість найважливіших джерел зібрана в Харківській державній науковій бібліотеці ім. В. Г. Короленка. Фонди української діаспори розподілені між двома відділами — Українікою та загальним абонементом. Вони містять два основні типи джерел: 1) оповідні джерела: літописи, твори політичної, наукової, навчальної, художньої літератури, публіцистика; 2) джерела особового походження: спогади (мемуари), щоденники, листи, автобіографії.

Хоча цей перелік буде не повним, якщо до нього не додати ще художню літературу. До художньої літератури необхідно звернутися під час розгляду культурологічних поглядів діячів української діаспори першого покоління, а також покоління діаспори з «подвійною ідентичністю». Проте критерії відбору та класифікації такої літератури занотуємо як завдання для подальшого дослідження.

Список літератури

1. Багрянний І. Так тримати : [спец. вип. публіцист. творів І. П. Багряного, присвячених актуальній партійно-політичній проблематиці УРДП] / Іван Багрянний. — К. : Вид-во ЦКУРДП, 1971. — 151 с.
2. Винниченко В. К. Відродження нації : [повна правдива картина боротьби українства за визволення своєї нації під час і після Великої рос. революції] / В. К. Винниченко — К. , Відень : Дзвін, 1920. — 348 с.
3. Докія Гумена. Дар Евдотії : [мемуари] / Докія Гумена. — Балтимор, Торонто : Смолоскип, 1990. — 346 с.
4. Донцов Д. Де шукати наших історичних традицій? / Дмитро Донцов. — Л. : Укр. вид-во, 1941. — 111 с.
5. Дорошенко Д. Мої спомини про Давнє-Минуле (1901–1914 р.) / Дмитро Дорошенко. — Вінніпег, Манітоба : Накл. видав. спілки «Тризуб», 1949. — 167 с.
6. Історичне джерелознавство : підруч. для студ. іст. спец. вищ. навч. закл. / Я. С. Калакура, І. Н. Войцеховська, С. Ф. Павленко [та ін.]. — К. : Либідь, 2002. — 488 с.
7. Історія культури давнього населення України / [Козак Д. Н., Орлов Р. С., Смирнов С. В., Отрощенко В. В.; ред. Толочко П. П.]. — К.: Наук. думка, 2001. — (Серія «Історія української культури») — Т 1. — 2001. — 1134 с.

8. Книш І. Віч-на-віч із Україною / Ірена Книш. — Вінніпег, 1970. — 127 с.
9. Костюк Г. Літературно-мистецькі перехрестя (паралелі) / Г. Костюк. — Вашингтон, К. : Укр. Вільна Акад. Наук (США) , Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 2002. — 416 с.
10. Костюк Г. На магістралях доби : [ст. на сусп.-політ. теми] / Г. Костюк. — Балтімор, Торонто : Смолоскип, 1983. — 292 с.
11. Культурологія. Українська та зарубіжна культура : навч. посіб. / за ред. М. М. Заковича. — К.: Знання, 2004. — 567 с.
12. Крупницький Б. Основні проблеми історії України / Б. Крупницький. — Мюнхен : Укр. Вільний Ун-т, 1955. — 111 с.
13. Липа Ю. Призначення України / Юрій Липа. — Америка : Говерля, 1953. — 306 с.
14. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе : у 2 т. / Іван Лисяк-Рудницький ; пер. с англ. У. Гавришків, Я. Грицак. — К. : Основа, 1994.
15. Лисяк-Рудницький І. Між історією й політикою / Іван Лисяк-Рудницький. — Торонто : Сучасність, 1973. — 348 с.
16. Маланюк Є. Малоросійство / Євген Маланюк. — Нью-Йорк : Укр. Народ. Ун-т. Вид. Вісника ООЧСУ, 1959. — 31 с.
17. Маланюк Є. Нарис з історії нашої культури / Є. Маланюк. — Нью-Йорк : Орг. оборони чотирьох свобод України та спілка укр. молоді Америки, 1954. — 80 с.
18. Мірчук І. Українська культура / Ігор Мірчук. — Нью-Йорк : Шкільна Рада, 2007. — 239 с.
19. Мірчук П. Українська визвольна справа і українська еміграція / Петро Мірчук. — Торонто : Ліга визволення України, 1954. — 78 с.
20. Огієнко І. Українська культура / Іван Огієнко. — К. : Друк. Укр. Центр. Ради, 1917. — 31 с.
21. Попович М. В. Нарис історії культури України / М. В. Попович. — К. : АртЕк, 2001. — 728 с.
22. Самчук У. Планета Ді-Пі : [нотатки й листи] / Улас Самчук. — Вінніпег : Тов-во «Волинь», 1979. — 355 с.
23. Самчук У. На білому коні : [спомини і враження] / Улас Самчук. — Вінніпег : Тов-во «Волинь», 1972. — 249 с.
24. Самчук Улас. На коні вороному : [спомини і враження] / Улас Самчук. — Вінніпег : Тов-во «Волинь», 1975. — 360 с.
25. Цимбалістий Б. Проблема ідентичності. Україна чи Америка? / Богдан Цимбалістий. — Торонто : Сучасність, 1974. — 420 с.
26. Шейко В. М. Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації (друга половина ХІХ — початок ХХІ ст.) : [монографія] / В. М. Шейко, Ю. П. Богуцький. — К. : Генеза, 2005. — 592 с.
27. Шерех Ю. Думки проти течії : [публіцистика] / Юрій Шерех. — Балтімор, Торонто : Україна, 1948. — 100 с.
28. Шерех Ю. Не для дітей : [літ.- крит. ст. і есеї] / Юрій Шерех. — Балтімор, Торонто : Пролог, 1964. — 415 с.
29. Шерех Ю. Трегя сторожа. Література. Мистецтво. Ідеологія / Юрій Шерех. — Балтімор, Торонто : Укр. незалеж. вид-во «Смолоскип» ім. В. Симоненка, 1991. — 455 с.
30. Шлемкевич М. Загублена українська людина / М. Шлемкевич. — К. : МП «Фенікс», 1992. — 158 с.
31. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології / В. Янів. — К. : Знання, 2006. — 341 с.